

ЖІНКИ У ПОЛІТИЦІ В УКРАЇНІ ТА ГРУЗІЇ: ГРОМАДСЬКА ДУМКА І МЕРЕЖЕВА ПІДТРИМКА

Стаття ґрунтується на результатах опитувань громадської думки в Україні та Грузії щодо участі жінок у політичній діяльності, кваліфікованості чоловіків і жінок як політиків, ставлення до гендерних партійних квот. Виявлено, що ставлення громадян цих країн до участі жінок у політиці є неоднозначним, але більшою мірою позитивним. Шляхом застосування мережевого аналізу до біографічних даних політичних акторів у законодавчій владі 2007–2012 років в Україні та Грузії виявлено щільно зв'язані мережі політичних еліт в обох країнах. Важливість жінок-депутаток у цих мережах значною мірою залежить від їхньої включеності до підгруп чоловіків.

Ключові слова: гендерні відносини, гендерна рівність, гендерні квоти, політичні мережі, центральність, его-мережі.

Україна і Грузія належать до європейських країн з найменшою часткою жінок у парламенті та уряді. Від початку незалежності жінки цих країн становлять незначну меншість на найвищих рівнях політичної влади. Фактично усі найважливіші для країн закони і рішення ухвалюються переважно чи виключно чоловіками. Можна припустити, що за таких умов думки, переконання, потреби й інтереси жінок не озвучуються й не враховуються, незважаючи на те, що жінки становлять трохи більше половини населення цих країн, майже половину серед працюючих, маючи не нижчий за чоловіків рівень освіти.

Чи відповідає представленість жінок на найвищому рівні законодавчої влади уявленням дорослого населення України і Грузії щодо ролі і участі жінок у політиці? Яке місце посідають жінки-депутатки у мережах політичних еліт цих країн? Ця стаття має на меті дати відповіді на порушені питання, тим самим висвітливши як громадську думку щодо жінок у політиці, так і їхню мережеву підтримку.

Відповідно до даних міжнародних звітів та індексів, які вимірюють стан гендерних відносин в основних сферах суспільного життя, зокрема у сфері політики, Україні й Грузії притаманні до-

сить низькі показники забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків у сфері політики, особливо у порівнянні з іншими країнами та з іншими сферами суспільного життя. У Звіті з людського розвитку Програми розвитку ООН 2013 року (UNDP Human Development Report) зазначено, що Україна посідає 57 місце в індексі забезпечення гендерної рівності (Gender Equality Index) [11]. Грузія, будучи при цьому загалом розвиненішою країною, ніж Україна (72 місце проти 78), щодо рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків відстає і займає 81 позицію.

Відповідно до Звіту з глобального гендерного розриву 2013 року (Global Gender Gap Report 2013), наданого Світовим економічним форумом (World Economic Forum), Україна і Грузія займають посередні позиції (64 і 86 відповідно) у вимірі величини гендерного розриву (gender gap) у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками та жінками: економічна участь, рівень освіти, політичне представництво, сфера здоров'я (див. табл. 1). Як видно з таблиці 1, в Україні найгірша ситуація із політичною компонентою (участю жінок у процесі прийняття рішень) – 119 місце із значенням, яке майже наближається до нуля, тобто до суцільної гендер-

Таблиця 1. Дані Звіту з глобального гендерного розриву 2013 року.

Характеристика	Україна	Грузія
Місце (серед 136 досліджуваних країн)	64	86
Значення індексу з глобального гендерного розриву (0,00 – нерівність, 1,00 – рівність)	0,694	0,675
Економічна участь (місце /значення)	30 / 0,743	64 / 0,674
Рівень освіти (місце /значення)	27 / 1,000	89 / 0,979
Політичне представництво (місце /значення)	119 / 0,0059	97 / 0,091
Сфера здоров'я (місце /значення)	75 / 0,973	126 / 0,955

Джерело: [12].

ної нерівності. У Грузії ситуація із політичною участю жінок трохи краща – 97 місце серед 136 країн, хоча також далека від показника рівності для жінок і чоловіків.

Відповідно до даних моніторингу Міжпарламентської спілки стосовно кількості жінок у національних парламентах, Грузія посідає 105, а Україна – аж 115 місце серед 190 країн світу, що збігається із даними міжнародних звітів [21]. Внаслідок парламентських виборів 2012 року Грузії вдалося збільшити відсоток жінок до 12 %. Натомість Верховна Рада України характеризується майже суцільним домінуванням чоловіків. За період незалежності в українському парламенті відсоток жінок-депутаток не досягав навіть 10 %. Наразі у Верховній Раді жінки становлять 9,4 %.

Аби пояснити такий низький відсоток жінок у великій політиці обох країн, охарактеризуємо ситуацію із державним регулюванням гендерних відносин в Україні та Грузії (інституційний рівень), ставлення населення до участі жінок у політиці (суспільний рівень) та жіночі мережі у політиці (мережева підтримка).

Інституційний рівень забезпечення гендерної рівності в Україні та Грузії

Обидві країни ратифікували основні міжнародні документи щодо забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок, визначивши для себе забезпечення гендерної рівності як важливу складову подальшого розвитку та як один з пріоритетів державної політики. Однак, останні державний та альтернативні звіти про виконання в Україні Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок свідчать про те, що питання забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок в Україні залишаються доволі суперечливими [1; 2]. З одного боку, в Україні «зроблені реальні кроки для створення механізму забезпечення прав і свобод жінок згідно із загальними міжнародними нормами забезпечення прав людини», а з другого – «в країні ще не відбулася зміна ідеології відносно проблеми становища статей у суспільстві відповідно до світових тенденцій розвитку даного питання» [2], а також національний механізм із впровадження гендерної рівності (закони та відповідальні органи державної влади) є нечітким щодо визначення правових засад гендерних відносин та неефективним щодо їхнього дотримання і регулювання.

Як результат чергового звіту України перед Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок [8], Україна серед основних проблемних

сфер і рекомендацій отримала зауваження з приводу «недостатньої представленості жінок на вищих рівнях у ряді сфер діяльності суспільства і неприйняття заходів з боротьби з дискримінацією, таких, як запровадження квот та інші тимчасові спеціальні заходи» [3]. Сьогодні гендерні квоти є доволі поширеними заходами політики позитивних дій у багатьох країнах світу. Натомість Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005) передбачає необхідність представництва жінок і чоловіків без зазначення будь-яких механізмів його досягнення, зокрема квот. Це питання було найбільш суперечливим протягом дискусій у процесі прийняття Закону. Низку попередніх законопроектів відхилено частково через пропозицію про конкретну, 30 %, квоту. Загалом в Україні було близько десяти спроб запровадити гендерні квоти, які не виявилися успішними. Зокрема, не вдалося запровадити законодавчі партійні квоти, тому на виборах 2012 року від партій (разом за пропорційною і мажоритарною системами) жінки становили лише 18 % кандидатів [13].

Хоча у Грузії інституційний механізм із забезпечення гендерної рівності запроваджувався довше і пізніше, ніж в Україні, він характеризується конкретним запровадженням підтримувальних дій. Так, Закон про гендерну рівність [4] був прийнятий на 5 років пізніше, ніж в Україні (2010). З другого боку, у Грузії таки вдалося запровадити гендерні квоти. Зокрема, у новому виборчому законодавстві 2011 року враховано рекомендацію міжнародних організацій і прийнято добровільну гендерну квоту [14]. Однак основні політичні партії Грузії – «Грузинська мрія – Демократична Грузія» і «Єдиний національний рух» – не взяли до уваги цю підтримувальну дію. З другого боку, Грузії вдалося більшою мірою, ніж Україні, покращити ситуацію із залученістю жінок до великої політики, як засвідчили результати останніх парламентських виборів в обох країнах.

Громадська думка щодо представництва жінок у політиці в Україні та Грузії

Недостатня представленість жінок у політиці в Україні і Грузії зумовлена цілою низкою обставин, пов'язаних як з інституційними, так і культурними чинниками відтворення гендерних відносин. Проте серед таких чинників відсутнє односторонньо негативне сприйняття жінки-політика в обох країнах. Наразі ми не можемо говорити про абсолютно однакове ставлення до діяльності чоловіків і жінок у політиці, але позитивне

ставлення до жінок-політиків суттєво переважає їхнє негативне сприйняття.

Для аналізу громадської думки щодо представництва жінок у політиці в Україні та Грузії використано емпіричні дані репрезентативних досліджень, здійснених Київським міжнародним інститутом соціології, Інститутом соціології Національної академії наук України та низкою міжнародних дослідницьких організацій (Caucasus Research Resource Centers, International Republican Institute, Baltic Surveys Ltd. / The Gallup Organization).

Протягом останніх двох десятиліть незалежності відбулося поступове зростання сприйняття жінок як рівноправних з чоловіками акторів у сфері політики. Якщо одразу після розпаду Радянського Союзу на початку незалежності України 38 % українців погоджувалися з тим, що у політиці краще обійтися без жінок, то нині таких залишилося удвічі менше (14–16 %), за даними Інституту соціології НАН України [5, с. 191]. Водночас частка українців, які не згодні з тим, що у політиці краще обійтися без жінок, зростає від 45 % у 1992 до 71 % протягом першого десятиліття XXI століття. Відбулася швидка і суттєва зміна ставлення українців до участі жінок у політиці. Сьогодні політика, як одна з найважливіших сфер суспільного життя не вважається доступною переважно для чоловіків. Жінка-політик сприймається населенням України і Грузії як соціальна норма, а не як відхилення чи виняток.

Таке вербальне ставлення до необхідної участі жінок у політиці не корелює з їхньою реальною кількістю, зокрема серед депутатів парламентів України (10 %) та Грузії (11 %). Значно менша кількість жінок серед політиків нерідко пояснюється тим, що жінки, порівняно з чоловіками, менш кваліфіковані, щоб бути політиками, що чоловіки краще справляються з роботою на виборних політичних посадах в органах законодавчої влади. Така оцінка чоловіків як потенційно кращих політиків дійсно висловлюється певною частиною населення і Грузії, і України, проте вона не є домінуючою. Більшість грузинів і українців ставляться до жінок як однаково кваліфікованих і здатних до ефективної політичної діяльності, як і чоловіки. У листопаді 2012 року трохи більше половини (52 %) грузинів відповіли, що на виборних посадах жінки працюють так само добре, як і чоловіки [19] (рис. 1). Така оцінка більшою мірою поширена серед самих жінок (55 %), порівняно з чоловіками (49 %). Більше чверті грузинських чоловіків (29 %) вважають, що чоловіки працюють краще за жінок. Серед жінок кожна п'ята

(21 %) краще оцінює роботу жінок-політиків. Отже, скептичне ставлення до жінок-політиків справді присутнє серед грузинів, але значно поступається ставленню до жінок як до однаково здатних до політичної діяльності. Щонайменше половина грузинів не вбачає різниці в ефективності діяльності чоловіків і жінок на виборних посадах.

Рис. 1. Оцінка діяльності чоловіків і жінок на виборних посадах. Листопад, 2012, Грузія

В Україні жінки також вважаються достатньо кваліфікованими, щоб займатися політикою. Лише 17 % українців загалом вважають, що чоловіки є більш кваліфікованими, ніж жінки, щоб бути політиками, тому чоловіки переважають у законодавчих та виконавчих органах влади (табл. 2). Серед чоловіків переконання про меншу кваліфікованість жінок склалося у кожного четвертого-п'ятого респондента (22 %). Серед жінок таке ставлення характерне для 13 %. Найчастіше дорослі українці обирали інше твердження, яке пояснює незначну присутність жінок у сфері політики, а саме те, що жінки є не менш кваліфікованими, ніж чоловіки, але здібності жінок недооцінюються та зневажаються у сфері політики, де домінують чоловіки (57 %). Так вважає половина опитаних чоловіків (50 %) та більшість серед опитаних жінок (62 %). Отже, більшість дорослого населення Грузії та України не мають сумнівів у здатності жінок бути не менш кваліфікованими і ефективними політиками, аніж чоловіки.

Більше того, значна частина українців (56 %) підтримують твердження про те, що участь жінок у політиці могла б покращити стан справ у структурах влади. Так вважає більшість жінок (65 %), проте чимало чоловіків також з цим погоджуються (45 %). Сумніви у здатності жінок покращити стан справ у структурах влади час-

Таблиця 2. Оцінка кваліфікованості чоловіків і жінок як політиків. Україна, 2005 р.

Яке з запропонованих тверджень краще відбиває Вашу думку? (%). Україна, 2005			
	Чоловіки	Жінки	Загалом
Чоловіки є більш кваліфікованими, ніж жінки, щоб бути політиками, тому чоловіки переважають у законодавчих та виконавчих органах.	22	13	17
Жінки є не менш кваліфікованими, ніж чоловіки, але здібності жінок недооцінюються та зневажаються в сфері політики, де домінують чоловіки.	50	62	57
Жінки є не менш кваліфікованими, ніж чоловіки, але вони воліють не працювати у законодавчих і виконавчих органах.	21	16	18

тіше висловлюють чоловіки (27 %), аніж жінки (12 %). Політика традиційно вважається чоловічим заняттям, і чоловіків не треба заохочувати займатися політикою. З жінками ситуація інша, яка склалася історично і значною мірою продовжує відтворюватися нині. Досі поширені у суспільстві гендерні стереотипи виключають політику з основних сфер зайнятості й відповідальності жінок. Тому жінок потрібно активно підтримувати і заохочувати брати участь у політиці на всіх рівнях влади. Так вважає більше половини українців (56 %). Зрозуміло, що частіше з цим погоджуються жінки (65 %), аніж чоловіки (44 %).

Отже, не менше половини грузинів і українців, а серед жінок – більшість, позитивно ставляться до участі жінок у політиці. Це підтверджується також певною мірою готовності підтримати жінок-кандидаток на парламентських виборах.

За рік до парламентських виборів у вересні 2011 року грузини демонстрували достатньо велику готовність голосувати за жінок-кандидатів на наступних парламентських виборах. Загалом 68 % сказали, що могли би проголосувати за жінку-кандидата [18]. Не підтримали б жінку-кандидата лише 15 %, і приблизно така ж кількість (17 %) не мали відповіді на це питання. Серед жінок підтримка жінок-кандидаток є суттєво вищою (72 %), аніж серед чоловіків (63 %). Таку вербальну готовність голосувати за жінок грузини виявляють тоді, коли у питанні йдеться саме про жінок-кандидаток. Проте говорити, що для переважної більшості грузинських виборців не має значення стать кандидата до парламенту, і більшість грузинів однаковою мірою готові підтримувати і чоловіків, і жінок, очевидно, зарано. Якщо у запитанні не вказувати стать кандидата до парламенту, а запитувати, за кого проголосували б за усіх інших рівних умов, виявимо дещо меншу готовність грузинів голосувати за жінок. За даними національного опитування у листопаді 2012 року, 46 % громадян Грузії однозначно голосували б

за чоловіка, лише 6 % – за жінку, і приблизно для половини виборців стать не мала би значення (47 %) [10]. Це означає, що жінки-кандидатки могли би знайти підтримку на виборах лише серед половини виборців Грузії навіть, якщо вони нічим не поступаються чоловікам-кандидатам. Друга половина грузинів загалом надає перевагу саме чоловікам за інших рівних умов.

У парламенті Грузії попереднього скликання було лише 9 (6,6 %) жінок зі 150 членів парламенту. Тоді це була найменша кількість жінок-депутатів серед усіх країн Європи. У вересні 2011 39 % грузинів вважали, що така кількість жінок у парламенті є занадто малою [18] (див. рис. 2). Порівнюючи з чоловіками (34 %), значно більше жінок (43 %) вважали, що кількість жінок у парламенті занадто мала. Третина респондентів (31 %) загалом оцінювали таку кількість жінок у парламенті як достатню (без суттєвих відмінностей між оцінками чоловіків і жінок). Як бачимо, у вересні 2011 року навіть серед грузинських жінок менше половини оцінювали чисельність жінок у парламенті як «занадто мало», хоча, як зазначалося раніше, більшість грузинських жінок вважає, що на виборних посадах жінки працюють так само добре, як і чоловіки.

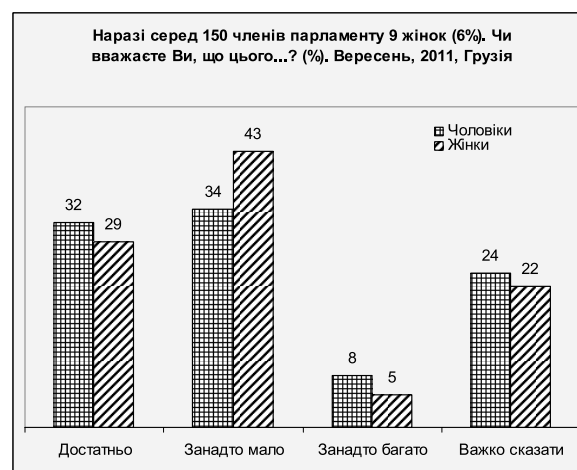

Рис. 2. Чи достатньо жінок у парламенті. Вересень, 2011 р., Грузія

У грудні 2011 року грузинський уряд вніс до «Закону про громадські об'єднання» поправку, за якою політичні партії, які матимуть у виборчих списках не менше 20 % жінок, одержуватимуть на 10 % більше державного фінансування. Отже, на момент останніх парламентських виборів у Грузії більше третини грузинів вважали кількість жінок у парламенті недостатньою, а уряд надавав фінансову підтримку партіям, які включали більше жінок до виборчих списків. Наразі, за результатами парламентських виборів у жовтні 2012, у Грузії жінки становлять 10,8 % членів парламенту. Це на 60 % більше, ніж у парламенті минулого скликання, хоча загалом така кількість залишається незначною на тлі інших європейських країн. Тепер за кількістю жінок у парламенті серед європейських країн Грузія випереджає Вірменію, Україну й Угорщину. Чи змінилося ставлення громадян Грузії до кількості жінок у парламенті?

Дані постелекторального опитування свідчать, що частка чоловіків і жінок, які продовжують вважати кількість жінок у парламенті Грузії занадто малою, залишається незмінною: 43 % жінок і 34 % чоловіків [19] (рис. 3). Проте бачимо, на наш погляд, негативну тенденцію суттєвого збільшення кількості грузинів, які тепер вважають кількість жінок у парламенті достатньою – 46 % загалом. Майже половина (49 %) грузинських чоловіків вважають, що 11 % жінок у парламенті – це вже достатньо. Та й грузинські жінки значною мірою (43 %) також підтримують таку оцінку. Серед грузинських жінок частки тих, хто вважає кількість жінок у парламенті достатньою та занадто малою, зрівнялися (по 43 %), хоча ще за рік до останніх виборів жінок, які відповідали «занадто мало» було у півтора рази більше, ніж тих, кому кількість жінок здавалася достатньою (43 % проти 29 %). Нагадаємо, що йдеться лише про 11 % жінок у парламенті Грузії.

Рис. 3. Чи достатньо жінок у парламенті. Листопад, 2012 р., Грузія

На минулих виборах до Верховної Ради України у жовтні 2012 року обрано 43 жінки, що становить 9,7 %. Серед усіх європейських країн за кількістю жінок у парламенті Україна випереджає лише Угорщину. Проте навіть така кількість стала найбільшою для України за увесь період незалежності.

Ми не маємо емпіричних даних, чи вважають українці таку кількість жінок-депутатів достатньою, замалою чи зовеликою. Проте ми знаємо думку українців, скільки жінок повинно бути в парламенті. Майже третина (30 %) українців загалом вважають, що жінок у парламенті мало би бути близько половини (табл. 3). Порівняно з чоловіками (23 %), значно більше жінок (37 %) вважають, що жінки повинні складати приблизно половину від усіх депутатів. Близько 20 % чоловіків і жінок схиляються до думки, що жінки у парламенті повинні складати третину, а близько 11 % – четверту частину від усіх членів парламенту. Лише 7 % українців загалом мали би бути задоволеними гендерним складом депутатів Верховної Ради України за результатами виборів 2012 року, оскільки саме така кількість вважає, що жінок-депутаток повинно бути приблизно десята частина. Таким чином, більшість українських жінок (64 %) вважають, що жінок у парламенті повинно бути не менше третини. Чоловіки, хоча й меншою мірою (47 %), також з цим погоджуються.

Таблиця 3. Скільки жінок-депутатів повинно бути серед депутатів Верховної Ради України

На Вашу думку, скільки жінок-депутатів повинно бути серед депутатів Верховної Ради України? (%). 2010 р.			
	Чоловіки	Жінки	Загалом
Більше половини	4	7	6
Приблизно половина	23	37	30
Третина	20	20	20
Четверта частина	13	9	11
Десята частина	9	5	7
Жодної	10	4	7

Добре відомо, що одним з інституційних механізмів досягнення фактичної гендерної рівності є стратегія позитивної дії, що вже кілька десятиліть успішно впроваджується в європейських країнах. Чільне місце серед низки позитивних дій посідають гендерні квоти, запровадження яких допомагає досить швидко виправити становище, коли жінки, маючи однакові громадянські права, високий освітній рівень, фактично позбавлені участі в управлінні державою та прийнятті рішень на най-

вищому рівні. На жаль, в українському суспільстві тема гендерних квот так і не стала предметом обговорення ні серед політиків, ні серед громадян-виборців навіть напередодні чергових парламентських виборів. Засоби масової інформації також уникають дискусії щодо запровадження партійних гендерних квот. Ця тема зазвичай вважається неактуальною, несвоечасною, далекою від політичних інтересів пересічних громадян, іноді навіть подається як суперечлива ідеєю справжньої виборної демократії.

Результати кількох послідовних досліджень в Україні свідчать, що ставлення громадян до гендерних квот є неоднозначним, але більшою мірою позитивним, аніж негативним особливо серед українських жінок. Напередодні останніх парламентських виборів у вересні 2012 року 45 % українців загалом підтримували ідею застосування гендерних партійних квот для того, щоб збільшити кількість жінок серед депутатів Верховної Ради України (див. рис. 4). Майже вдвічі менша кількість українців загалом (24 %) негативно ставляться до гендерних квот. Вражаючою є різниця між ставленнями чоловіків і жінок. Серед чоловіків кількість прихильників і противників гендерних квот однакова (по 34 %). Серед жінок прихильниці квот (54 %) більш ніж у три рази перевищують тих, хто цю ідею не підтримує (16 %).

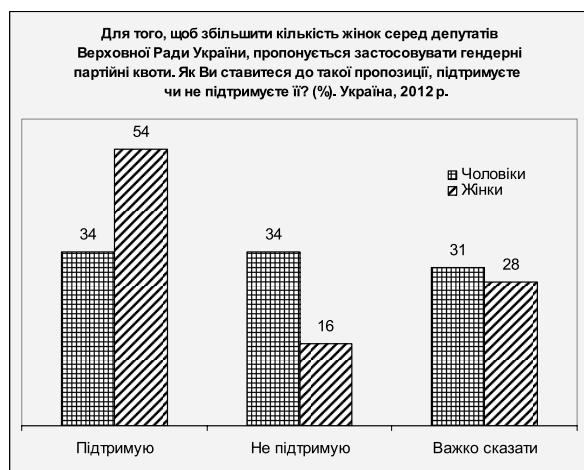

Рис. 4. Ставлення до гендерних квот. Україна, 2012 р.

Тенденція до підтримки ідеї гендерних квот приблизно половиною дорослого населення України загалом зберігається протягом останнього десятиліття, що підтверджують результати досліджень від 2005 року (рис. 5). Кількість жінок, які підтримують ідею запровадження гендерних партійних квот приблизно у півтора рази перевищує відповідну кількість чоловіків. Хоча останнім часом спосте-

рігається тенденція до зменшення кількості прихильників запровадження гендерних квот, особливо серед чоловіків. Як і раніше, під час останніх парламентських виборів жодна політична партія не застосовувала гендерні партійні квоти у виборчих партійних списках. А уряд України, на відміну від уряду Грузії, ніяким чином не заохочував партії збільшувати кількість жінок у партійних списках. За результатами досліджень очевидно, що пересічні українці значно позитивніше ставляться до ідеї запровадження гендерних квот, аніж представники політичних партій будь-якої ідеологічної орієнтації, які всіляко уникають навіть обговорення можливості запровадження якоїсь системи гендерних квот.

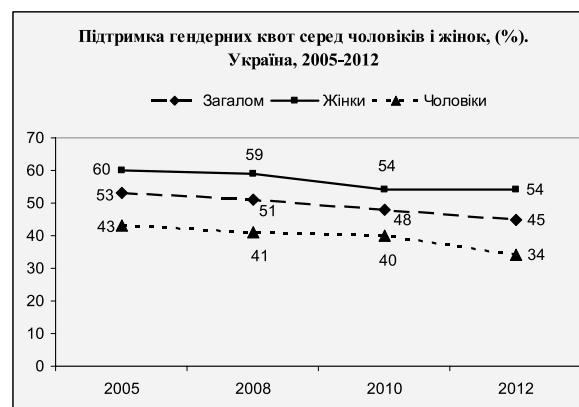

Рис. 5. Динаміка підтримки гендерних квот. Україна, 2005 – 2012 рр.

Включеність жінок до політичних мереж спільного минулого

Аналіз біографічних даних політичних акторів у законодавчій владі 2007–2010 років в Україні та Грузії виявив щільно зв'язані мережі політичних еліт в обох країнах. Мережевий аналіз (social network analysis, SNA) дозволяє оцінити вплив соціального (мережевого) капіталу на плінність еліт та на сталість політичного лідерства у цих двох країнах. Цей підхід використовували переважно у дослідженнях бізнес- та політичних спільнот у розвинених західних суспільствах¹. Також доведено доцільність використання мережевого аналізу у дослідженнях політичних еліт та мереж формування політики [15]. Дослідження груп політичних та бізнес-еліт за ознакою статі та із використанням аналізу біографічних даних було здійснено дослідниками Мор та Віанелло [17].

¹ Щодо застосування мережевого аналізу для дослідження політичних та бізнес-спільнот у США див. [6; 9; 16; 20].

Вибірки для обох країн включали: 461 акторів для бази даних по Україні (депутати 6-го скликання, 2007–2012 рр.), серед яких було 38 жінок, та 152 акторів для бази даних по Грузії (депутати 5-го скликання, 2008–2012 рр.), серед яких було 9 жінок. Візуалізація всіх графів та розрахунки здійснено у програмному забезпеченні Ucinet [7]. Візуалізовані мережі парламентарів для обох країн наведено на рис. 6.1 та 6.2.

Для оцінки рівня зв'язаності жіночих та чоловічих мереж всередині політичних еліт на основі спільного досвіду розраховано показник щільності (*density*²). Важливість окремих акторів проаналізовано через показник рівня центральності (*degree centrality*³). Нарешті, візуалізовано профайли еґо-мереж для найбільш центральних жінок у парламентах України та Грузії.

В українському парламенті 6-го скликання 358 депутатів виявилися пов'язаними через зв'язки «спільного минулого» (86 % усіх акторів). У грузинському парламенті зв'язаними «спільним минулим» виявилось 70 депутатів (53 % усіх акторів). Відповідно, рівень зв'язаності представників політичних еліт в обох країнах є досить високим: щільність для мережі українських депутатів складає 3,5 %, для Грузії цей показник дорівнює 13,5 %⁴. Показники щільності на рівні підгруп жінок і чоловіків наведено у таблиці 4.

Таблиця 4. Мережева зв'язаність (щільність) серед груп чоловіків та жінок у парламентах України та Грузії; зв'язки «спільного минулого»

	УКРАЇНА		ГРУЗІЯ	
	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки
Чоловіки	2,2 %	1,9 %	3,3 %	7,1 %
Жінки	1,9 %	1,4 %	7,1 %	5,6 %

Отже, бачимо, що зв'язаність мережі жінок нижча за зв'язаність мережі чоловіків в українському парламенті (1,4 % та 2,2 %, відповідно), але вища у мережі парламентарів Грузії (5,6 % та 3,3 %, відповідно). Проте в обох країнах жінки краще зв'язані через «спільне минуле» із чоловіками, ніж між собою – показники щільності всередині підгрупи жінок нижчі, ніж між підгрупами жінок та чоловіків: 1,4 % між жінками та 1,9 % між жінками і чоловіками в українському парламенті, у грузинському – 5,6 % та 7,1 %, відповідно.

² Щільність (*density*) – базовий показник мережевого аналізу. Показує частку наявних зв'язків з усіх можливих; якщо розраховується як міжгруповий показник (наприклад, зв'язаність підгруп чоловіків та жінок), показує як внутрішньогрупову, так і міжгрупову зв'язаність.

³ Рівень центральності (*degree centrality*) – мережевий показник, розраховується як кількість усіх прямих зв'язків кожного актора до «сусідніх» акторів у мережі.

⁴ Розраховано для вимірених мереж, без врахування ізолятив.

Оцінка важливості кожного депутата ґрунтувалася на локальній центральності та прямих зв'язках один до одного. Виявилось, що тільки по дві жінки входять до ТОП-20 найцентральніших акторів в парламентських мережах обох країн: Олена Ф. Бондаренко та Катерина Вашук в Україні; Елене Джавахадзе і Хатуна Гогорішвілі у Грузії. Тому ми порівняли їхні еґо-мережі через візуалізацію графів на рис. 7, 7.1. та 8, 8.1. відповідно.

У мережах парламентарів обох країн серед оточення тих найбільш центральних жінок, яких названо вище, очікувана більшість чоловіків. Це підтверджує зазначені результати розрахунків внутрішньогрупової та міжгрупової щільності. Тобто, локальна важливість жінок в українських та грузинських політичних елітах значною мірою залежить від їхньої вкоріненості у мережі чоловіків. Порівняння еґо-мереж також демонструє, що такі жінки завдяки зв'язкам «спільного минулого» поєднують щільні підгрупи акторів, тобто вони важливі не тільки локально і потенційно можуть здійснювати прямий вплив, але важливі глобально, як «мости» між різними підгрупами, ресурсами яких можуть скористатися. Жінкам у нагоді може стати досить розмаїте минуле, яке приводить до формування зв'язків із різними групами акторів. Окрім того, вік обох жінок, які виявилися найбільш центральними в українській ме-

режі політичної еліти, – понад 55 років, і вони входили до парламентів попередніх скликань протягом останніх 20 років, що свідчить про їхню тривалий досвід перебування у політиці.

Порівняння еґо-мереж двох найбільш центральних жінок у мережі грузинської політичної еліти (Елене Джавахадзе і Хатуна Гогорішвілі) виявило результати, подібні до отриманих під час аналізу мереж українських жінок-парламентарів. А саме в еґо-мережах переважно більшість очікувано складають чоловіки, а самі жінки є «брокерами» між щільно зв'язаними підгрупами.

Базуючись на результатах аналізу мереж українського та грузинського парламентів, можемо стверджувати, що важливість жінок у цих мережах в Україні та Грузії значною мірою залежить від їхньої включеності до підгруп чоловіків.

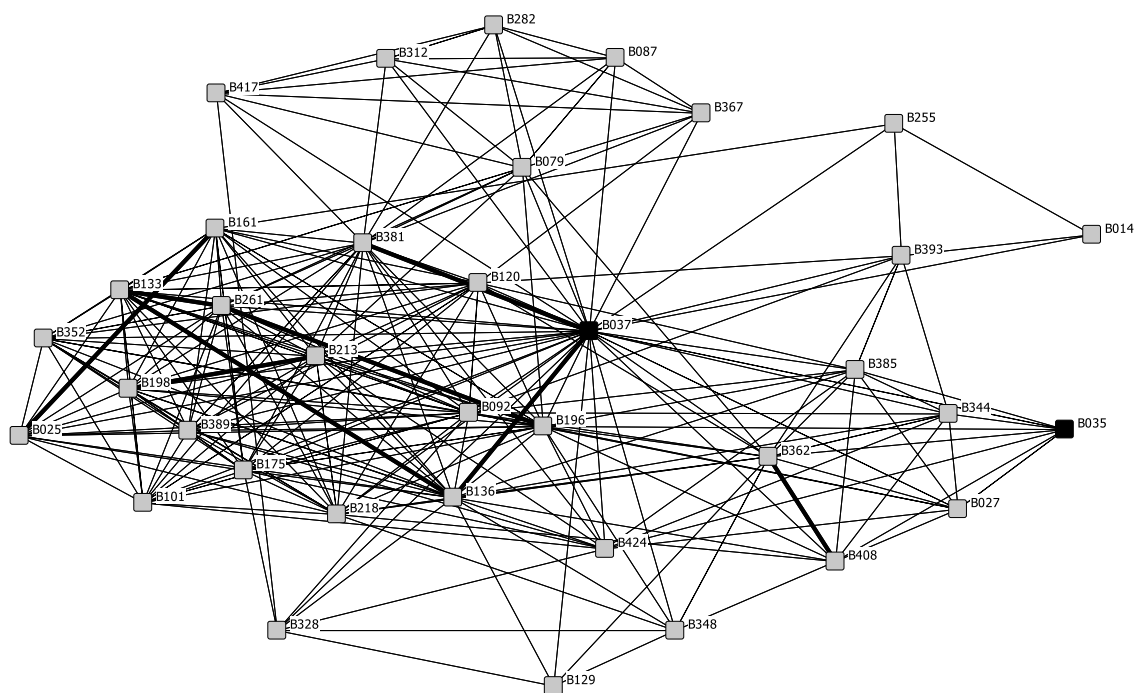

Рис. 7. Его-мережа Олени Ф. Бондаренко
Примітка: колір фігур відповідає статі. Сірий – чоловіки, чорний – жінки.

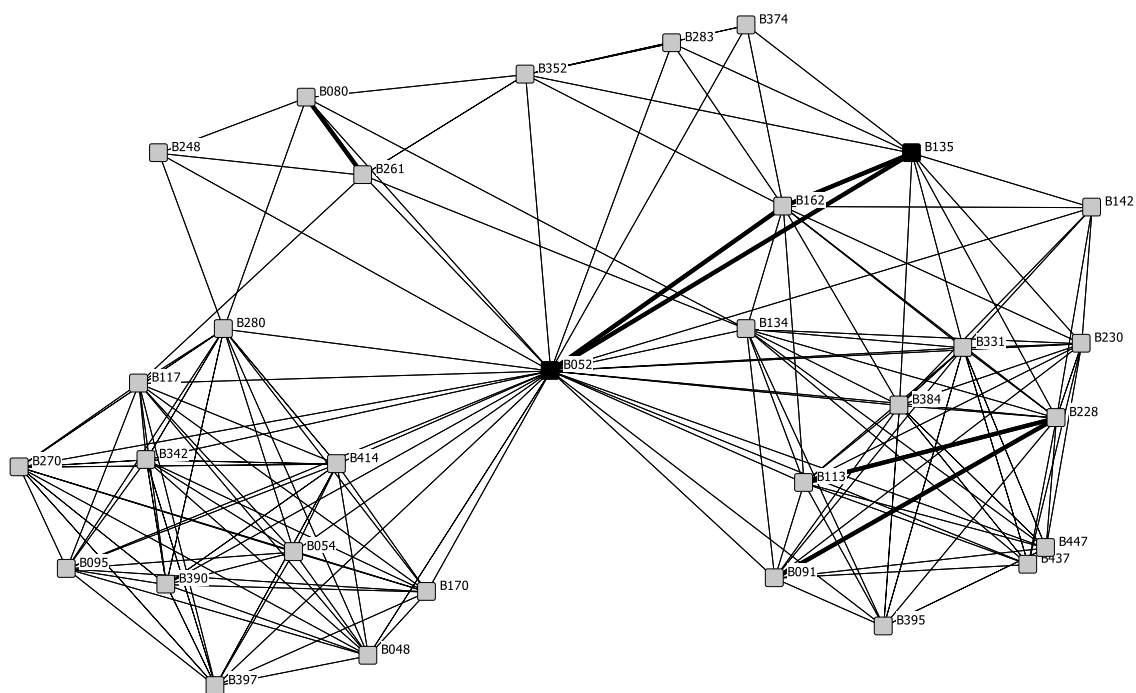

Рис. 7. 1. Его-мережа Катерини Вашук
Примітка: колір фігур відповідає статі. Сірий – чоловіки, чорний – жінки.

Таким чином, дані численних опитувань громадської думки в Україні і Грузії свідчать, що ставлення громадян цих країн до участі жінок у політиці є неоднозначним, але більшою мірою позитивним. Більше половини українців

і грузинів загалом ставляться до жінок як однаково кваліфікованих і здатних до ефективно політичної діяльності, як і чоловіки, а також готові голосувати за жінок під час виборів. Близько половини українців вважають, що жі-

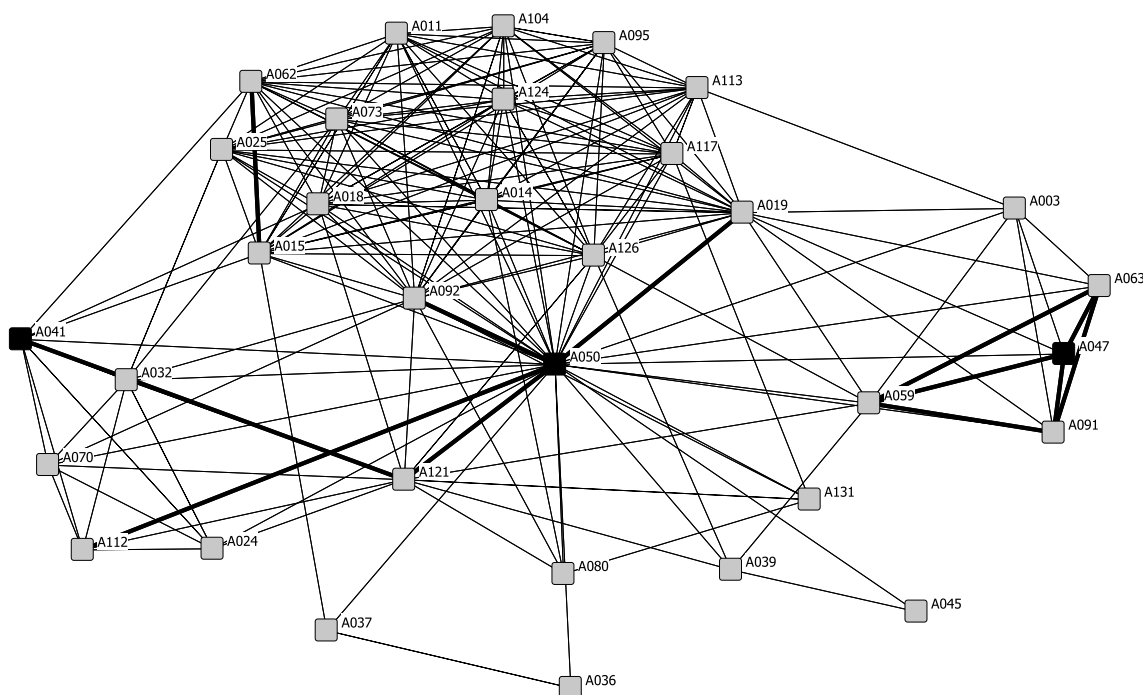

Рис. 8. Его-мережа Елене Джавахадзе
Примітка: колір фігур відповідає статі. Сірий – чоловіки, чорний – жінки.

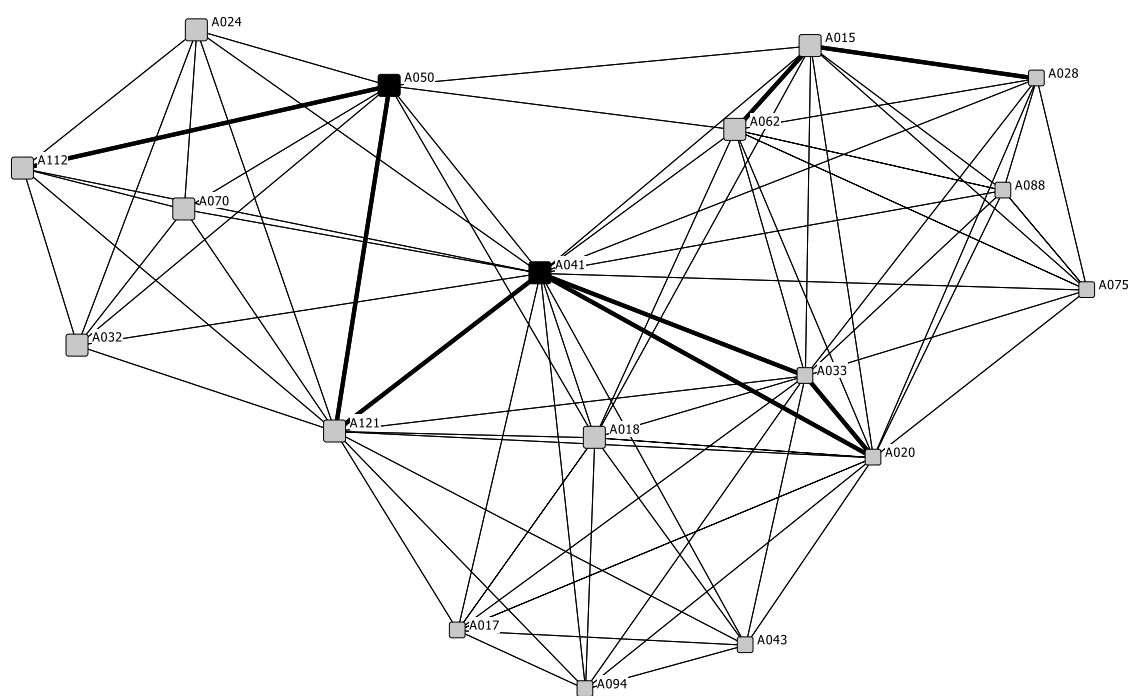

Рис. 8. 1. Его-мережа Хагуни Гогорішвілі
Примітка: колір фігур відповідає статі. Сірий – чоловіки, чорний – жінки.

нок у парламенті має бути не менше третини, а також підтримують ідею запровадження гендерних партійних квот. В обох країнах існують суттєві відмінності між чоловіками і жінками у ставленні до участі жінок у політиці. Різниця є

очевидною: жінки значно частіше позитивно ставляться до участі жінок у політиці та гендерних партійних квот. Очевидно, існує великий потенціал підтримки і реальної участі жінок у політиці, який не обговорюється і

не використовується політичними партіями ні в Україні, ні в Грузії. В обох країнах політичні партії залишаються напівзакритими чоловічими організаціями, які борються за владу і поки що не бажають залучати жінок до політичної діяльності, зокрема на найвищому рівні законодавчої влади. В парламентах обох країн жінки краще зв'язані із чоловіками, ніж між собою. У ТОП-20 за рівнем центральності потрапили лише по дві жінки з кожної країни. Візуалізації

его-мереж цих найбільш центральних жінок продемонструвала схожі мережеві структури: більше чоловіків у складі его-мереж цих жінок, та зв'язування підгруп («роль брокера»). Тож ми припускаємо, що найкращими способами (на момент проведення дослідження) зайняти найвищі посади в національному парламенті для українських та грузинських жінок була на-самперед включеність у чоловічі мережі політики національного рівня.

Список літератури

1. Дискриминация женщин в общественной и политической жизни: Альтернативный отчет о выполнении в Украине Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин / ВОО «Женский консорциум Украины». – К., 2008. – 49 с.
2. Доклад о выполнении в Украине Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин ; [руков. авт. колл. Л. Е. Леонтьева, А. В. Толстокорова]. – Х. : Фолио, 2007. – 18 с.
3. Заключні зауваження Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок (18 січня – 5 лютого 2010 року) / Організація Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wu.cn.ua/articles/CEDAW.pdf>. – Назва з екрана.
4. Закон Грузии о гендерном равенстве [Електронний ресурс]. – Международная ассоциация молодежи Грузии : Тбилиси, 2010. – Режим доступу: <http://www.mamg.ge/wignebi/11.pdf>. – Назва з екрана.
5. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : у 2-х т. – Том 2 : Таблиці і графіки / За ред. д. філос. н. С. І. Головахи, д. соц. н. М. О. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2011. – 480 с.
6. Allen M. P. The Structure of Interorganizational Elite Cooptation: Interlocking Corporate Directorates / Michael P. Allen // American Sociological Review. – 1974. – Vol. 39. – С. 393–406.
7. Borgatti S. P. Ucinet for Windows: Software for Social Network Analysis / S. P. Borgatti, M. G. Everett, L. C. Freeman. – Harvard, MA: Analytic Technologies. – 2002. – 250 p.
8. Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 45th session (18 January – 5 February 2010) / Geneva, Palais des Nations, Salle XVI [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/cedaws45.htm>. – Title from the screen.
9. Domhoff G. W. The Higher Circles: The Governing Class in America / G. W. Domhoff. – New York : Random House. – 1971. – 367 p.
10. Georgian National Study. International Republican Institute, Baltic Surveys Ltd. [Electronic resource] / The Gallup Organization, The Institute of Polling And Marketing with Funding From the United States Agency for International Development. November 9–21, 2012. – Mode of access: http://www.iri.org/sites/default/files/2013_February_8_Survey_of_Georgian_Public_Opinion_November_9_21_2012.pdf. – Title from the screen.
11. Human Development Report. Table 4: Gender Inequality Index [Electronic resource]. – Mode of access: <https://data.undp.org/dataset/Table-4-Gender-Inequality-Index/pq34-nwq7>. – Title from the screen.
12. Hausmann R. The Global Gender Gap Report 2013 [Electronic resource] / Ricardo Hausmann, Laura D. Tyson, Yasmina Bekhouche, Saadia Zahidi. – Geneva : World Economic Forum, 2013. – P. 181. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2013.pdf. – Title from the screen.
13. International Election Observation in Ukraine 2012, Parliamentary Elections, OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Warsaw 2013 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.osce.org/odihr/elections/98578>. – Title from the screen.
14. International Election Observation in Georgia 2012, Parliamentary Elections, OSCE/ODIHR Statement of Preliminary Findings and Conclusions (1 October 2012) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.osce.org/odihr/94593>. – Title from the screen.
15. Knoke D. Political Networks: the Structural Perspective / David Knoke. – Cambridge University Press, 1994. – 308 p.
16. Mintz B. The Power Structure of American Business / Beth Mintz, Michael Schwartz. – University of Chicago Press. – 1985. – 348 p.
17. Moore G. Women and Men in Political and Business Elites: A Comparative Study in the Industrialized World / Gwen Moore, Mino Vianello. – London : Sage Publications. – 2004. – 224 p.
18. The Caucasus Research Resource Centers. Survey on Voting and Political Attitudes in Georgia. Wave 8, September 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.crrccenters.org>. – Title from the screen.
19. The Caucasus Research Resource Centers. Survey on Voting and Political Attitudes in Georgia. Wave 12, Post-election Survey, November 2012 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.crrccenters.org>. – Title from the screen.
20. Useem M. The Inner Circle: Large Corporations and the Rise of Business Political Activity in the U.S. and U.K. / Michael Useem. – Oxford University Press. – 1984. – 258 p.
21. Women in National Parliaments. Inter-Parliamentary Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>. – Title from the screen.

T. Kostiuchenko, T. Martsenyuk, S. Oksamytna

WOMEN IN POLITICS IN UKRAINE AND GEORGIA: PUBLIC OPINION AND NETWORK SUPPORT

The paper is based on the results of public opinion polls in Ukraine and Georgia on women's participation in political sphere, on qualification of men and women as politicians, and attitude towards gender party quotas. It is revealed that public attitude towards participation of women in politics in these two countries is ambiguous although positive perceptions prevail. Dense network of political elites were revealed in the legislative branch of power in Ukraine and Georgia as for 2007-2012 after the application of network analysis of political actors' biographical data. Importance of female deputies within these networks highly depends on their embeddedness into male subgroups.

Keywords: gender relations, gender equality, gender quotas, political networks, centrality, ego-networks.

Матеріал надійшов 05.05.2014

УДК 316.361-027.14(477)(=214.58)

Марценюк Т. О.

РАННІ ШЛУБИ В УКРАЇНІ: ХТО І ЧОМУ ОДРУЖУЄТЬСЯ У РАННЬОМУ ВІЦІ?

У статті з'ясовано загальні тенденції поширення явища ранніх (або дитячих) шлюбів в українському суспільстві. Вивчено міжнародне і національне законодавство щодо регулювання явища ранніх шлюбів, прав дітей і репродуктивної поведінки населення України. Проаналізовано причини вступу у ранні шлюби серед українського населення загалом і ромів зокрема, а також виявлено масштаби розповсюдженості ранніх шлюбів в українському суспільстві.

Ключові слова: дитячий шлюб, ранній шлюб, українське суспільство, роми, ромська національна меншина.

Міжнародна спільнота занепокоєна світовими масштабами дитячих (або ранніх) шлюбів і їхніми наслідками для здоров'я і благополуччя дівчаток і хлопчиків. Фонд народонаселення ООН розпочав світову кампанію «Зупинимо дитячий шлюб» [22], мета якої – інформування і попередження ранніх шлюбів серед вразливих категорій населення. Хоча в Україні це явище є не настільки поширеним, як у деяких країнах світу (зокрема, Північній Африці і Південній Азії), але воно також трапляється.

Оскільки «... дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не до-

сягає повноліття раніше» [5], то дитячий (або ранній) шлюб – це офіційний або неофіційний союз двох людей, коли принаймні одній з них ще не виповнилося 18 років. Ранній шлюб – це гендероване явище, яке чинить неоднаковий вплив на дівчаток і хлопчиків. Загалом у світі кількість хлопців у ранніх шлюбах є значно меншою, ніж кількість дівчат. Наприклад, щороку 14 мільйонів дівчаток виходять заміж у віці до 18 років. А у країнах, які розвиваються, кожна сьома дівчина виходить заміж до 15 років [23].

Дівчата у ранніх шлюбах уразливі до насильства в сім'ї та сексуального насильства у стосунках, які не є рівними. Якщо вони вагітніють, то